

Ennek a dokumentumnak nem az a célja, hogy felolvasd. Azért készítettük el, hogy segítségével és a hozzá tartozó diasorozat levetítésével saját előadást állíthass össze Jézus és a holt-tengeri tekercsek feltételezett kapcsolatáról. A szögletes zárójelek a megjelenítendő dia sorszámát jelentik. Szolgáltatodhoz sok sikert kívánnak az Apológia Kutatóközpont munkatársai!

[01]

Jézus és a holt-tengeri tekercsek

[02]

Harmadik előadásunk címe: Jézus és a holt-tengeri tekercsek.

Bevezetés

[03]

Az utóbbi években jónéhány olyan könyv jelent meg, ami Jézus és Qumrán kapcsolatát próbálta bizonyítani. Ezek a könyvek általában messze nem mutattak egységes képet, hanem egymásnak is ellentmondó állításokat fogalmaztak meg. Egyesek szerint Jézusnak volt prototípusa, azaz nem Ő volt az első Messiás. Mások szerint az egész kereszténység története Qumránba helyezhető, itt játszódik le minden egyes esemény. Megint mások pedig arról írnak, hogy tulajdonképpen a kereszténység nem is Jézusról szól, hanem alapvetően Pál és Jakab közötti teológiai háborúskodás következménye, amelyben Pál, a római kém győzött. A következő kérdésekre szeretném megkérni előadásomban a választ:

- Qumrán: a 20. sz. legnagyobb felfedezése vagy botránya?
- Mit bizonyít: megváltozott a Biblia szövege?
- Jézus: esszénus volt?
- A kereszténység: Qumránból ered?

[04]

Áttekintés

Előadásomban a következőket szeretném áttekinteni:

- Mik azok a holt-tengeri tekercsek?
- Mi a felfedezés jelentősége?
- Mit tudhatunk az Újszövetség megbízhatóságáról?
- Mit jelent az ún. történeti Jézus kutatás?
- Milyen Biblián kívüli írásos feljegyzések maradtak Jézusról?

[05]

I. A holt-tengeri tekercsek

[06]

A tekercsek felfedezése I.

A holt-tengeri tekercsek története bámulatos krimi. A történet 1947-ben úgy kezdődött, hogy egy Mohamed ed-Dib nevű beduin pásztor köveket dobált, hogy felriassza az elkóborolt kecskéjét. (A profánabb változat szerint csempészárújának keresett búvóhelyet). Az egyik dobásnál a kő beesett egy barlangba, és összetört egy kb. 60 cm magas cserépkorsót. Mohamed bizonyára meglehetősen csalódott volt, amikor nem valami kincset talált, hanem kendőbe burkolt bőrtokercseket.

A megtalált bőrtokercset egyik piacozásuk alkalmával elvitték egy suszterhez, Kandóhoz, valószínűleg azért, hogy új szíjakat készítsen a beduinok szandáljaihoz. Kando, aki illegálisan régiségekkel foglalkozott, eladta Szamuel Jakobita (nyugati szír keresztény) püspöknek kb. 250 dollárért, amit ő hat évvel később (egy másik tekercsel együtt) 250.000 dollár értékben adott tovább Izrael államának. Mohamed ed-

Dib a maga részéből egy fegyvert és egy feleséget vásárolt magának. Arról nem szól a történet, hogy ő mennyire járt jól ezzel az üzlettel :-)

[07]

A tekercsek felfedezése II.

A tekercsek felfedezésének története túl bonyolult és szerteágazó ahhoz, hogy röviden ismertetni tudjam. Akit részleteiben érdekel a történet, annak ajánlom *Schick: Csodálatos Kumrán* c. könyvét. A lényeg az, hogy az események egyre inkább valami izgalmas és rendkívül bonyolult kalandregényhez kezdtek hasonlítani: a régészek versenyt futottak a beduinokkal, akik szinte mindent előbb találtak meg nálunk (az ottani törzs tulajdonképpen ebből gazdagodott meg). Emellett a környéken zajlott a háború, ami többször mind az ásatásokat, mind a már kiásott leletanyagot veszélyeztette. Lényeg, hogy végül a tekercsek java Izrael állam tulajdonába került különféle felvásárlások és területfoglalások után.

Amit felfedeztek: egy kis települést, Qumránt, ami sokat elárult a közösségről, amely egykor lakta, és nem túl messze 11 olyan barlangot, amelyekben különféle tekercseket és tekercstörödékeket találtak.

[08]

A tekercsek tartalma

A felfedezett tekercsek és kéziratörödékek a következőképpen csoportosíthatók:

- a kinyilatkoztatás iratai (tkp. Ószövetség és ószövetségi apokrifek),
- kommentárok (ún. *peserek*), amik a kinyilatkoztatás iratait magyarázták,
- közösségi imákat tartalmazó szövegek,
- a közösség rendjét leíró szövegek,
- a közösség bölcsességét/tudását leíró szövegek (pl. a bölcs élet, de naptár is!),
- titkos és köztudott ismeretek jegyzéke.

Ha ezt végig gondoljuk, láthatjuk, hogy a holt-tengeri tekercsek tulajdonképpen egy vallásos könyvtár darabjait képezték.

[09]

Egy példa a qumráni szövegekre: 6Q16 – Áldások.¹

frg.1.

- 1/ [...] kellemes illatként [...]
- 2/ a [...] része minden emberének [...]
- 3/ viszonzások minden [...] számára [...]

frg.2.

- 1/[...]
- 2/ gonosz [te]ttek [...]
- 3/ [...] uralom [...]

frg.3.

- 1/ [...] szövetség [...]
- 2/ [...] parancsolatok [...]
- 3/ [...] igazságosság folytán [...]
- 4/ [...] áldások [...]

A qumráni tekercsek és törödékek jelölési rendszere roppant egyszerű: az első szám jelöli a barlang számát, amelyben megtalálták, a második pedig a tudósok által hozzájuk rendelt sorszám. Ha tudták azonosítani a tekercset, a nevében ez is megjelenik (pl. 4QSam^a a negyedik barlangban talált Sámuel könyvére utal). Magán a tekercsen belül pedig megjelölték a tekercsen belül hányadik oszlopról (col. - tkp. kolumna) van szó, és azon belül melyik sorról.

Ha megnézik ezt a szöveget, megérthetik, miért mondom, hogy minden tisztelem azoké, akik ezzel az anyaggal foglalkoztak. Ez a szöveg például azon túl, hogy valamiféle áldás lehetett, semmit sem

¹ Lásd Fröhlich Ida: *A qumráni szövegek magyarul*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Szent István Társulat, Piliscsaba – Budapest, 2000, 488. o.

mond. Nagyon sok hiányzik belőle, nagyon töredékes három kis fragmentum. Egy hozzá nem értő, viszont meglehetősen jó képzelőtehetséggel megáldott ember nagyon hamar nagyon sok érdekes dolgot tud beleolvasni ezekbe a szövegekbe... (Emlékeztek még, hogy az apokrif Fülöp evangéliumában Jézus kinek és milyét csókolta meg? Itt is tulajdonképpen ugyanolyan hiányok vannak, talán még jóval nagyobb számban.)

Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy mind ilyen töredékes volt, de jelentős részük igen.

[10]

A tekercek körüli botrány

A tekercek híre igen hamar eljutott a sajtóig. Talán nem meglepő: nagyon furcsán közelítették meg a kérdést. Az 50-es évek szalagcímei elsősorban arról szóltak, hogy meg kell változtatni a Biblia szövegét, de még 40 év múlva is találkozhattunk olyan címlapokkal, amelyek azt állították, hogy a tekercek azt bizonyítják, hogy nem Jézus volt az első keresztény!

Hasonló esettel nemrégiben én is találkoztam: egy napilap néhány éve megjelent cikke szerint "A Vatikán átírja a Biblia szövegét"! Amikor viszont beleolvastam, kiderült, hogy a Katolikus Egyház számára liturgikus szempontból nagy jelentőségű francia *Jeruzsálemi Biblia* szövegét igazítják hozzá a most beszélt francia nyelvhez. Rá kellett döbennem, hogy egy újabb újságírói fogás áldozata lettem.

[11]

Az igazi botrány a tekercek körül

A holt-tengeri tekercekkel kapcsolatban azonban tényleg volt botrány. A felfedezésekben részt vevő nemzetközi kutatócsoport voltaképpen kisajátította az anyag publikálási jogát. (Ehhez a tudományos kutatási gyakorlat szerint joguk volt). A botrány ennek késedelmessége volt. Ezzel tulajdonképpen a többi tudóst akadályozták meg abban, hogy a szövegeket tanulmányozzák. Tény, hogy a tekercek teljes körű publikálása a felfedezésükhöz képest több, mint 40 évet késett.

Magam részéről azonban élnék azzal az egyszerű magyarázattal is, hogy szakmai hiúságon túl, túlvállalták magukat ezek a tudósok, és nem bírták elvégezni ezt az irdatlan feladatot.

Még egy újságírói fogás: a tudóscsoportnak voltak katolikus, protestáns, zsidó de még agnosztikus ateista tagjai is. A fotósok előszeretettel fényképezték a kéziratokat vizsgáló katolikus szerzeteseket pusztán annál az oknál fogva, hogy ruhájuk alapvetően elüt a hétköznapi ember ruházatától. A többi tudós, öltönynyakkendő megjelenése nem jelentett képi érdekességet. De mit sugalltak ezek a képek? Ahol reverenda van, ott közel van a Vatikán. Ahol pedig ott a Vatikán, ott az összeesküvés-elmélet! A képek, és a kommentárok azt sugallták, hogy a botrány valódi oka az, hogy a tekercek tartalma miatt a kereszténységről alkotott képet alapvetően át kéne alakítanunk, ezért nem akarják publikálni azokat.

Vajon partnert találtak volna-e a katolikusok ehhez a protestánsoknál? Talán igen. És a zsidó tudósoknál? Biztos vagyok benne, hogy nem.

[12]

A tekercek publikálása

Ha valaki a tekercek tartalmát szeretné olvasgatni, azt ezt ma már akár magyarul is megteheti. A legjobban megmaradt tekercek szöveganyaga már 1961-ben megjelent magyarul.² Az elmúlt évtizedben két könyv jelent meg, amely a tekercek tartalmát magyar fordításban közölte:

- Komoróczy Géza: *Kiáltó szó a pusztában*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
- Fröhlich Ida: *A qumráni szövegek magyarul*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Szent István Társulat, Piliscsaba – Budapest, 2000

A többé-kevésbé épen maradt tekercek publikálása már az 1950-es években elkezdődött. A tudóscsoport még az 50-es években könyvsorozatot indított el, amely 1997-re befejezte a tekercek és kézirat-töredékek teljeskörű publikálását. Az összes tekerces és töredék fotója mikrofilmen már 1991-1993 között három alkalommal is megjelent. Ugyanennek CD-ROM kiadása is hozzáférhető. Vermes Géza 1962-ben kezdte el publikálni angol fordításait, melynek negyedik, javított kiadása 1995-ben jelent meg.

A botrányral foglalkozó könyvek közül egyet azért mégis kiemelnék: *Baigent – Leight: Mi az igazság a holt-tengeri tekercek körül?* (Ismerős a két név? Ők írták az *Abbé titka* című könyvet is, amit Dan Brown felhasznált *A Da Vinci-kód* megírásához.) Könyvük 1991-ben jelent meg, a publikálási botrányra alapozott vallási botrány elmélettel, miszerint a qumráni tekercek alapjaiban fogják

² Burrows, M.: *A holt-tengeri tekercek*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1961

megváltoztatni a Jézusról alkotott képünket. 1991-ben azonban már hozzáférhető volt a teljes qumráni leletanyag! A magyar fordítás 1994-ben készült el, azóta több kiadást megélt, mai napig kapható a nagyobb könyvesboltokban. Mi lehet a kiadó célja azzal, hogy egy olyan könyvet ad ki sokadszorra, melynek legalapvetőbb feltételezése (mármint hogy a holt-tengeri leletanyag ki nem adása háttérben a kereszténység botránya áll) a magyar átlagember számára is hozzáférhető könyvekkel cáfolható?

[13-14]

A Qumráni közösség: esszénusok³

A Qumránban folytatott régészeti kutatások eredményei és a publikált tekercsek anyaga a tudósokat világszerte közös gondolkodásra készítette. Kialakítottak tehát egy közös véleményt, ún. konszenzust, a qumráni közösséggel kapcsolatban:

- a tekercsek írói zsidók, nem keresztények,
- a tekercsek nyelve héber és arámi, a görög pedig ÓSZ fordítás,
- a közösség élete Kr.u. 68-69-ben lezárult,
- Josephus Flavius is ezt erősíti meg,
- a tekercsek nem csak itt keletkezettek, inkább könyvtár lehetett,
- a közösség élete a Kr.e. 2. századtól Kr. u. 68-ig tartott,
- a közösség alapítói a jeruzsálemi Templomból elűzött papok, vezetőjük az „Igazság Tanítója”,
- a teológiájuk nem egységes, 3 évszázadot ölel fel,
- nagyra becsültek bizonyos apokrif iratokat,
- Josephus és Philon esszénusokat írtak le ilyen módon,
- ha esszénusok voltak, akkor a legszigorúbb ághoz tartoztak,
- ha valamely más közösséghez tartoztak, akkor mind az esszénus, mind a qumráni közösség létezett Jézus szolgálata alatt.

Teológiájukban, írásértelmezésükben folyamatosan visszatérő elem az Igazság tanítója és a Gonosz Pap közötti háborúskodás. Ennek a két személynek a csatája kulcsfontosságú néhány későbbi értelmezés szempontjából.

[15]

A Qumráni közösség és a kereszténység

Az esszénusokat nem említi az Újszövetség. Ugyanúgy, ahogy a qumráni dokumentumok sem említik a kortárs kereszténységet. Sokak véleménye szerint ez azt jelenti, hogy az esszénusok azonosak a keresztényekkel. Ezt az állítást kortárs forrásokkal (pl. Josephus Flavius) könnyű cáfolni. De nézzünk meg néhány olyan formai hasonlóságot, amelyre ezek a vélemények támaszkodnak:

- egyaránt kereszteltek,
- vagyonszövetségben éltek,
- 12 fős testület vezette őket,
- mindkettőnél megtalálható a messianisztikus szemlélet,
- közös étkezéseket tartottak,
- hasonló a szóhasználatuk,
- az Igazság Tanítója és Jézus egyaránt használta a „vezeklés” kifejezést.

Kereszttség: az esszénusok naponta többször is rituális fürdőt vettek, míg a kereszténység csak egyszer keresztel. Másik különbség, hogy az esszénusok magukat „merítették”, míg a keresztény kereszttség mások által végrehajtott, egyszeri cselekedet.

Vagyonszövetség: az Újszövetség szerint ez a korai jeruzsálemi gyülekezet gyakorlata volt, de nem volt általános. Ennek oka, hogy a Jeruzsálemba érkező zsidók az újjászületés élményének hatására együtt akartak maradni. A vagyonszövetség azonban sosem volt a kereszténység ismertetőjele.

12 fős testület: Izrael tizenkét törzsére utal. Ok a hasonlóságra: közös a gyökerük, az Ószövetség.

Messianisztikus szemlélet: A qumrániak két messiást vártak: egy papi messiást Áron házából, és egy kirá-

3 Charlesworth, James H.: Jézus és a holt-tengeri tekercsek, Agapé, Szeged, 1999, 11-13. o. alapján

lyit Dávid házából. A kereszténység éppen abból a felismerésből eredt, hogy ez a két váradalom egy személyben teljesült be: Jézus egyszerre királyi és papi messiás. Mélyebb ok: közös gyökerek.

Közös étkezés: a páskabarány elfogyasztását minden hívő zsidó gyakorolta, mivel a mózesi törvény így rendelte. Tartalmi szempontból azonban különbség van: a qumráni változat előkép, az úrvacsora viszont emlékezés Jézus áldozatára, és csak kenyérből és borból áll.

Hasonló szóhasználat: közös, ószövetségi gyökerek, azonos kultúrkör stb. Miért érdekes ez?

Vezeklés: Jézus és az ÚSZ sehol sem beszél „vezeklésről”, csak Istenhez való visszatérésről, megtérésről, a gondolkozásmód megváltozásáról és a megélt hitről. A Biblia szerint Jézus magára vette bűneinket és a büntetést, már kiengesztelte Istent, így mindenki bocsánatot kérhet és kaphat Jézusért. A gyülekezeti fegyelmezés – ami okot adhat félreértésre – célja nem a büntetés, hanem az, hogy a vétkes visszatérjen a bűnbocsánat forrásához. Az önbüntetéses vezeklés tkp. Jézus helyettes áldozatának az elutasítása/tagadása.

[16]

Az konszenzus kritikusai⁴

Természetesen a konszenzus megállapításait nem mindenki fogadta el. Az esszéus elmélettel szemben a következő elméletek születtek:

- Pre-Makkabeus elmélet,
- Makkabeus elmélet,
- Hasmoneus elmélet,
- Groningen-hipotézis,
- Zelótaelmélet,
- Zsidó-keresztény elmélet.

Ezeknek az egymásnak ellentmondó elméleteknek egyetlen közös tulajdonsága, hogy egyik sem tudja elfogadni azt a széleskörű konszenzust, amit a sokféle vallási háttérből érkező tudósok közösen kialakítottak.

Vermes Géza a következőket írta a kritikusokról:

„A Sir Godfrey Driver és Cecil Roth nevéhez fűződő, az 1950-es években Oxfordban kidolgozott zelótaelméletet nehéz összhangba hozni a forrásanyag egészével, mivel ez a zelóta korszakot időben is megelőzi. Meg kell említenünk még azokat a feltételezéseket is, amelyek a tekercseket a korai kereszténységgel kapcsolják össze. A gondolatot elsőként, mértékletes formában, a cambridge-i Jacob Teicher vetett fel az 1950-es évek elején (Jézus = az Igazság Tanítója – Pál = Gonosz Pap), hogy azután egyre nagyobb sajtóvisszhangot kapjon a kialakuló egyházat gombaként elképzelő J. M. Allegro közreműködésének köszönhetően. A keresztény elméletet később Barbara Thiering elevenítette fel újra, az ő elképzelésében Keresztelő János az Igazság tanítója, míg a nő, elvált és újra megházasodott Jézus, négy gyermek apja, a Gonosz Pap szerepét kapja meg. Végül pedig Robert Eisenman, aki Jézusról tudomást sem véve Jézus fivérére, Jakabra az Igazság Tanítójának, Pálra pedig a Gonosz Papnak a szerepét osztja. Véleményem szerint ezek a feltételezések a legalapvetőbb hihetőségi próbát sem állják ki, mivel nem a szövegekre alapozták, hanem a szövegekre erőltették őket.”⁵

Mindezt összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a holt-tengeri tekercsek semmit, tehát semmi újat sem mondanak Jézusról vagy a korai kereszténységről, a felfedezések csak egy kis, kortárs szektáról nyújtanak az eddieknél több információt. Az évszázad "vallási szenzációja" valójában egy harmadik téma.

⁴ Vermes Géza: A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története, Osiris kiadó, Budapest, 1998, 193. o. 13. lábjegyzet nyomán

⁵ Vermes Géza: A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története, Osiris kiadó, Budapest, 1998, 33. o.

[17]

Az Ószövetség megbízhatósága

[18]

Változott a Biblia szövege?

Az 1950-es években a sajtó legfontosabb kérdése az volt, hogy vajon a holt-tengeri tekercsek mennyiben támasztják alá a Biblia szövegét? Botrányt szimatoltak, hiszen ezek a szövegek hatalmas időtávot hidaltak át. Rengeteg különbséget vártak, amely majd alapjaiban rázza meg a Bibliába vetett hitet mind a zsidók, mind a keresztények körében. Amikor viszont választ kaptak a kérdésre, rögtön dobták a témát: nem volt érdekes, mivel nem volt szenzációs. Szerintük.

[19]

A szöveg hagyományozás

Az Ószövetség ma ismert szövegét az ún. masszoréták hagyták ránk. A masszoréták olyan zsidó tudósok voltak akik Kr. u. 500 és 950 között a szöveget másolták, és az általunk ismert formába öntötték (tőlük származik például a magánhangzók pontozással való jelölése, mivel a héber írás csak a mássalhangzókat jelöli). A masszoréták munkájának nagyon pontos szabályai voltak (17 szabály):⁶

- a pergamen, amire írták, csak tiszta állat bőréből készülhetett,
- aki a bőrt kikészítette csak zsidó lehetett,
- az előkészített bőrt zsinórral kell egymáshoz erősíteni,
- a tekercsnek adott számú hasábot kell tartalmaznia,
- egy hasáb 48-60 sorból, egy sor 30 betűből állhat csak,
- másoláskor a lapot előre megvonalazzák, és ha három szó nem esett egy vonalba, a tekercs selejtezendő,
- a tinta fekete, meghatározott recept szerinti,
- csak hiteles másolat alapján lehet másolni, és nem szabad eltérni tőle,
- semmit sem szabad emlékezetből leírni,
- a mássalhangzók közötti távolság egy hajszálnyi,
- a szakaszok közötti távolság kilenc mássalhangzónyi,
- könyvek közötti távolság 3 sornyi,
- Mózes ötödik könyvét pontosan egy sorral kell lezárni (a többit nem),
- írás előtt tetőtől talpig meg kell mosakodni,
- Isten nevét nem szabad frissen tintába mártott tollal leírni,
- Isten nevének írása közben a másolónak tilos másra figyelnie, még ha király volna is hozzá.

Ezek a nagyon pontos szabályok biztosították, hogy a hagyományozott szöveg ugyanabban a formában jusson el az utókorhoz, ahogyan azt az ősök ismerték.

[20]

A holt-tengeri tekercsek valódi jelentősége

A felfedezés azonban tényleg szenzációs volt. Egy időskálán *kék* sávval ábrázoltuk az Ószövetség írásba foglalásának idejét: ez Kr. e. 15-4. sz-ig tartott. A *narancssárga* sáv jelöli a holt-tengeri tekercsek keletkezésének idejét: Kr. e. 2. sz. - Kr. u. 68.-ig. Jézus Kereszthalálát a *bordó* kereszt jelöli. Az ábra jobb oldalán három pötty található. A bal oldali a holt-tengeri tekercsek felfedezése előtti első teljes ószövetségi kéziratot jelöli, amelyet Rabbi Áron ben Mózes ben Áser javított szövege alapján 1008-ban írtak le, és a *Codex Babilonicus Petropolitanus* nevet viseli (egyszerűbben: Leningrádi kódex.) Ez az az kódex, ami mind a mai napig az összes ószövetségi fordítás alapanyagát képezte és képezi (a Biblia Hebraica Stuttgartensia alap-szövege is ez!). A középső kék pötty a háromból Károli Gáspár 1590-es magyar fordítását jelöli, míg a jobb pötty a Magyar Bibliatanács 1975-ös fordításának 1990-es revízióját jelöli, azaz azt az új fordítást, amit sokan használunk.

A kérdés tehát az volt, hogy ezalatt a 900-1100 év alatt mennyit sérült a szöveg. Mennyit változott az Ószövetség ennyi idő alatt? Mennyi másolási hiba került bele a szövegbe? Burrows, aki az Ézsaiás-tekercs kiadója volt, ezt írta például erről a könyvről:

„Bámulatos, hogy a szöveg egy évezreden keresztül csak ilyen csekély mértékben változott!

⁶ Lásd McDowell, Josh: *Bizonyítékok a keresztény hit mellett*, KIA, Budapest, 2004, 73-74. o.

A legtöbb eltérése a masszorétikus szöveghez viszonyítva csupán helyesírási különbségekből és nyelvtani formák különbségéből adódik ... egészében azonban megegyezik a masszorétikus szöveggel. Ebben rejlik az Ézsaiás-tekercs legfőbb jelentősége: igazolja a masszorétikus szöveghagyomány megbízhatóságát.”⁷

Konkrétan Ézsaiás könyvénel tizenhárom olvasatot vettek át a mai modern fordítású Bibliákba. Ez azt jelenti, hogy 13 helyen kellett egy kicsit javítani Ézsaiás próféta könyvének szövegén. A javítani valók a következőhöz hasonlóak voltak: az Ézsaiás 21:8-ban a masszoréta szöveg alapján a következőt olvashatjuk (MBT, 1990):

„...majd felordított, mint az oroszlán: Uram, őrhelyemre állok mindennap, őrségen állok minden éjjel!”

A qumráni szövegben a „mint az oroszlán” helyén az „aki ezt látta” kifejezés látható.

Még egy döbbenetes dolog az Ézsaiás-tekercekről, melyeket Qumránban találtak. Belegondoltunk-e, hogy ezek akármelyike – kora alapján – akár a Jézus által olvasott is lehetett volna. Ne felejtjük el, hogy szolgálata elején Názáretben, a zsinagógában a Lk 4:16-30 szerint pontosan ez volt az a könyv, amit felolvasott.

Az Ószövetség szöveghagyományának megbízhatóságát tekintve a tudósok úgy találták, hogy a Qumránban talált ószövetségi szöveg 95%-ban azonos a ránk hagyományozott masszoréta szöveggel, amiből a fordításunk készült. Az 5% különbség elsődlegesen szórendi, betűtévesztős vagy a nyelv változásából (helyesírás) fakad, ami azonban a legkisebb mértékben sem érinti a bibliai szöveg üzenetét.

[21]

Az Újszövetség megbízhatósága

Ha már a holt-tengeri tekercek kapcsán szóba jött az ószövetségi szövegek megbízhatósága, úgy gondolom, helyes, ha az Újszövetséget is megvizsgáljuk ebből a szempontból. Különösen azért, mert Jézus életének eseményeiről főként ezek a szövegek tudósítanak minket. Mennyire hiteles az Újszövetség, mint történelmi dokumentum? Mennyire hasonlít az Újszövetség görög szövege, melyekből a fordításokat készítik, arra a szövegre, amit a szerzők leírtak?

Először is szeretném leszögezni: az ún. „autográfok”, tehát az eredeti kéziratok, amelyeket maguk az újszövetségi szerzők írtak, nincsenek meg. Nincs birtokunkban egyetlen olyan levél sem, amit maga Pál írt volna le, ugyanígy egyik evangélium első leírt változata sem. De lehetetlenné teszi-e ez a tény, hogy az Újszövetség szövegét pontosan rekonstruálhassuk? Milyen bizonyúságtévők léteznek a szöveg pontos helyreállításához?

[22]

Az Újszövetség szövegének bizonyúságtévői

Az Újszövetség szövegének bizonyúságtévői a következők:

- majuszkula kódexek,
- minuszkula kódexek,
- papiruszok,
- lekciónáriumok,
- korai fordítások,
- az egyházatyák idézetei.

Nézzük meg tehát sorban!⁸

Majuszkula kódexek a nagybetűs kódexek. Ezeket görög nyelven, végig nagybetűvel írták. Kódexek, tehát lapozgatni lehet őket (nem tekercek). 1998-as adat szerint ezekből összesen 307 db van különféle könyvtárakban.

Minuszkula kódexek a kisbetűs kódexek. Ezeket is görög nyelven, de kisbetűvel írták, úgy ui. gyorsabban

⁷ Idézi: Schick, Alexander: Csodálatos Kumrán, Ethos, Budapest, 1998, 11-12. o.

⁸ Az adatok McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004, 34-36. o.

lehetett írni. Szintén könyv formájúak, és az 1998-as adat szerint ezekből összesen 2860 db van a különféle könyvtárakban.

Papiruszok nevüket anyagukról kapták: egyiptomi papirusznádból készítették a nyersanyagot, amelyre írtak (a majuszkula és minuszkula kódexek nyersanyaga állatbőr volt). Borzasztóan sérülékenyek. Ezekből 1998-ban 109-et tartottak számon. (Összehasonlításképpen: 1979-ben *Kroll: Jézus nyomában* c. könyve még csak 79-ről számolt be.)

Lekcionáriumok görög nyelven írt istentiszteleti rendtartások, amelyek a felolvasásra szánt bibliarészeket tartalmazták. Ebből 2410 darabról tud az 1998-as számlálás.

Ez az első négy tétel önmagában 5686 bizonyágtevőt jelent. Sok ez vagy kevés? Remélem hamarosan kiderül!

A kódexekről és a papiruszokról még annyi háttérinformációt szeretnék elmondani, hogy a görög nyelvű kiadások, ahol az a cél, hogy a szöveget rekonstruálják, általában tartalmaznak a függelékében egy hatalmas táblázatot, amelyben felsorolják az egyes kódexek és papiruszok tudományos elnevezését, keletkezésének idejét, a könyvtárat, ahol megtalálhatjuk, és azokat az igeverseket is, amelyeket az adott papirusz vagy kódex tartalmaz. Mielőtt bárki valami összeesküvésre gyanakodna: pl. hogy a Vatikán rátette a kezét a kéziratokra, és manipulálja azokat, szeretném jelezni, hogy ezek a kéziratok nem csak katolikus intézményekben találhatóak. A kritikai görög nyelvű kiadások lábjegyzetben közlik a korai fordításokban talált esetleges variánsokat is. Ezek a más nyelvű kéziratok **latin, etióp, szláv, örmény, szír, bohairi, arab, ólatin, angolszász, gót, szogdi, perzsa és frank** nyelvűek, és 1998-ban több, mint 19000-et tartottak nyilván belőlük.

[23]

A korai egyházatyák tanúságtétele

Az utolsó csoport a tanúságtévőknél az egyházatyák, akik idézték ezeket a könyveket. *McDowell: Bizonyítékok a keresztény hit mellett* c. könyvében leírja, hogy Sir David Dalrymple-t valaki megkérdezte, hogy vajon össze lehetne-e állítani újra az Újszövetséget, ha a 3. sz. végére minden kézirat megsemmisült volna. Érdekesnek találta a kérdést, és utána járt.⁹

„Nézd azokat a könyveket. Emlékszel az Újszövetséggel és az egyházatyákkal kapcsolatos kérdésekre? Ez a kérdés fölkelte a kíváncsiságomat, és mivel birtokomban van a II. és III. századi egyházatyák összes fennmaradt műve, kutatni kezdtem, s mostanra tizenegy vers kivételével megtaláltam az egész Újszövetséget.”

Döbbenetes, nem? Egyébként a ezeknek az Újszövetségre hivatkozó könyveknek java része magyar nyelven is hozzáférhető az Ókeresztény írók sorozatban. Akinek pedig van Internet-hozzáférése és tud angolul, megtalálhatja őket a világhálón is, és maga is meggyőződhet róla, hogy amit Dalrymple mondott, igaz.

[24]

Verseny: a legtöbb kézirat

Kíváncsi voltam, vajon ez az 5686 bizonyágtevő (a kódexek, a papiruszok és a lektionáriumok) sok vagy kevés? Szerintem az összevetés akkor korrekt, ha korabeli dokumentumokkal hasonlítjuk össze. Versenyt rendeztünk hát, és a következőre jutottunk a kéziratok tekintetében:

- bronzérmes lett *Démoszthenész* athéni rétor és államférfi, a fennmaradt 200 másolattal,
- ezüstérmes lett *Homérosz Íliásza*, 643 másolattal, és
- aranyérmes az *Újszövetség* 5686 fennmaradt kézirattal.

A hozzáértők közül sokan azt mondhatnák, hogy csaltam, ui. az újszövetségi kéziratokhoz hozzá kellett volna számolnom a korai fordításokat is. Szerintem azonban így is elég meggyőző az eredmény.

Ha utána nézünk, az ókori iratoknál ez a szám messze 100 alatti, általában 10 környéki. Julius Ceasar: Gall háborújából például összesen 10 db kézirat maradt fent, mégsem kérdőjelezi meg senki annak hitelességét. Az Újszövetséggel, melynek 5686 kézirata maradt ránk, vajon miért tesznek így?

⁹ Idézi: McDowell, Josh: *Bizonyítékok a keresztény hit mellett*, KIA, Budapest, 2004, 43. o.

[25]

Verseny: a legkorábbi kézirat

Egy másik kérdést szeretnék megvizsgálni: a fennmaradt töredékek közül melyik ókori irat esik a legközelebb az az eredeti írásbafoglalásának időpontjához? Itt most tehát azt vizsgáljuk, hogy a fennmaradt másolatok és az írásbafoglalás ideje között mennyi idő telik el, tehát a legkisebb szám a legjobb eredmény! A verseny eredménye:

- megosztott ezüstérmét kap *Homérosz Íliásza* és *Livius: Róma története* c. munkája, amelyeknél 400-400 évvel a keletkezés után már találunk kéziratot, és
- aranyérmes az *Újszövetség*, amelyről kb. 50 évvel az írásba foglalása után (Rylands-papirusz, Kr. u. 130) már találunk töredékes másolatot, és kb. 225 évvel írásba foglalása után (Kr. u. 325, Codex Vaticanus) van teljes szövegmásolat.

A hozzáértők szerint megint nem voltam korrekt, ui. Homérosz és Livius esetén csak töredékről van szó, tehát ez nem összehasonlítható a teljesen fennmaradt Újszövetséggel (Codex Vaticanus). Egy ókori irat általában kb. 900 évvel későbbi forrásból ismert, és általában töredékesen.

Két érdekességet még szeretnék megosztani veletek. Amit a képen láttok, a Rylands-papirusz, melynek keletkezése a vizsgálatok alapján Kr. u. 130-ra tehető. Tartalma Jn 18:31-33 és 37-38 versei, tehát összesen 5 igeverset tartalmaz. Jelenleg Manchesterben található. Miért érdekes 5 igevers János evangéliumából? A hagyomány szerint János Kis-Ázsiában írta meg evangéliumát, meglehetősen messze Egyiptomtól, ahol ezt megtalálták. Ha ez 130-ban már elterjedt volt Egyiptomban, akkor tarthatatlanná válik a 19. századi bibliakritika azon állítása, hogy ezt az evangéliumot nem is János írta, és csak 160 körül keletkezett.

A másik érdekesség: néhány éve fedeztek fel egy másik töredéket, ami Magdalene-papirusz néven vált ismertté. Ez a töredék néhány igeverset tartalmaz Máté evangéliumából, és amint az újradatálásakor kiderült, az 1. század második feléből való, de lehet hogy 70 előtt készült. Ha ez igaz (ezen még vitatkoznak a tudósok), akkor az Újszövetség írásba foglalása és az első fennmaradt kézirat közötti távolság gyakorlatilag 0-ra csökken, hiszen úgy tudjuk, hogy az Újszövetséget Kr. u. 49-90 között foglalták írásba. Ez azt jelentené, hogy ezt a kéziratot akár szemtanú is írhatta.

Elmondhatjuk tehát, ha egyáltalán létezik ókori iratok tekintetében hitelesség, akkor az Újszövetség szövege messze kiállja a hitelességi próbát!

[26]

A történeti Jézus kutatása

[27]

Arról beszéltünk, hogy a konszenzust összeállító tudósok szerint a qumráni közösség és Jézus nem volt kapcsolatban egymással. Hogyan lehet közelebb kerülni Jézushoz, ha pusztán történelmi szempontból vizsgáljuk a dolgot.

A „történeti” Jézus kutatása nem újkeletű, hiszen a 18. században *Reimarus* műveiben abból a feltételezésből indult ki, hogy az evangéliumok szövegét meghamisították. Következtetése szerint ahhoz, hogy megtaláljuk Jézust, a történelmi személyt, külön kell választanunk „a hit Krisztusától”. Szerinte Jézus tévesen politikai messiásnak hitte magát, és a kereszten belátta kudarcát. Halála után csak a tanítványai találták ki feltámadását, és ők kreáltak belőle bűnösök helyett bűnhődő istenembert is. Reimarus hipotézise azonban sok teológusra hatott.

Egy kicsit finomabban fogalmazott nem sokkal utána *Strauss*, aki a Biblia „mítosztalanítással” kezdett foglalkozni. Szerinte az evangéliumokat meg kell tisztítani a mítoszoktól (ld. csodák, természetfeletti megnyilvánulások) ahhoz, hogy a „történeti Jézust” megismerhessük. Az ő munkásságuk, és – gondolom – sok testvérünk gyengülő hite okozta azt, hogy a protestáns teológia a következő korszakban vakvágányra futott. Erre az időszakra szeretnék egy kicsit kitérni, de előtte szeretnék néhány átgondolandó szempontot bemutatni a történeti megközelítéssel kapcsolatban.

[28]

A történeti megközelítés kritikája

Három ilyen szempont van:

- *A rendelkezésre álló források kritikája*: Ha nem fogadjuk el történelmi leírásként a Bibliát, akkor azzal a problémával kerülünk szembe, hogy nemigen található a Biblián kívül más jelentős, írott, kortárs forrás Jézusról és az életéről.

- *A történelmi háttér kritikája:* Lehet, hogy sok mindent elárul Jézus koráról, ha megismerem az esszénusokat, és azt, hogy hogyan gondolkodtak akkor egyes emberek. Jézus korának ismerete segíthet Jézus szavait értelmezni, de nem mondhat el semmit Jézusról mint személyről.
- *A régészeti leletek kritikája:* Vajon mennyit árulna el Jézus gondolkodásáról, küldetéséről, tanításairól ha megtalálnák például azokat a szerszámokat, amelyeket szolgálata előtt ácsként használt?

[29]

A szinoptikus kérdés

A "történelmi Jézus – hit Krisztusa" probléma megértéséhez egy nagyon konkrét példán keresztül szeretném bemutatni, hogy az ilyenfajta teológia mennyire kitalált dolog. Ez a példa pedig az ún. szinoptikus kérdés, az az annak megoldására adott elméletek.

Szinoptikus evangéliumoknak nevezzük az első három evangéliumot: Máté, Márk és Lukács evangéliumát. A szinoptikus kifejezés annyit jelent: együtt látó. A szinoptikus kérdés pedig így hangzik: miért hasonlít olyan nagyon egymásra ez a három evangélium? Sokan ennek a problémának a megoldásában látták a kulcsát annak, hogy közelebb kerüljenek a történelmi Jézushoz.

[30]

Nézzük meg a statisztikákat: a karikákban láthatjuk, hány versből állnak a szinoptikus evangéliumok. Ha összeadjuk, úgy nagyjából 2800 vers lehet az összes.

[31]

Ha ezt egy ún. Venn-diagramon ábrázoljuk, láthatjuk két-két halmaz találkozásánál, hogy adott két evangéliumnak hány közös igeverse van. Tehát mondjuk Máté és Lukács evangéliumában 350 közös igevers van. Középen a három halmaz találkozásánál egy nagy kérdőjelet láthatunk, mert sajnos nem lehet pontosan tudni, mennyi ilyen igevers van. Az egyezések gyakran csak egy-egy félmondatnyiak, nem is azonos sorrendben, kettévágva stb. Akit mélyebben érdekel a kérdés, könyvesboltokban lehet kapni Szinopszist, amelyben a négy evangélium azonos részei egymás mellett vannak feltüntetve (János evangéliuma is).

[32]

Tehát a feltett kérdésre: Miért hasonlítanak a szinoptikus evangéliumok? Kb. tíz féle választ, tíz féle elméletet fogok bemutatni csak nagyon röviden és vázlatosan:

- használati elmélet,
- ősevangélium-elmélet,
- töredék-elmélet,
- tradícióelmélet
- formatörténet,
- redakciótörténet,
- kétforrás-elmélet,
- négyforrás-elmélet,
- módosított kétforrás-elméletek.

Nyugodjatok meg, ezeket nem kell megjegyeznetek, ki fog derülni belőle, mire szeretnék kilyukadni.

[33]

Használati elmélet: annyit jelent, hogy az egyik evangélista használja a másik munkáját. Ezt vallotta pl. Augustinus, Griesbach és Lachman, de abban már megoszlanak a vélemények, hogy ki használta a másik munkáját.

[34]

Az ősevangélium-elmélet azt feltételezi, hogy volt egy ősevangélium, melyből a három szinoptikus evangéliumot írták.

[35]

A töredékelmélet szerint Jézus életének egy-egy eseményéről készültek írásbeli feljegyzések, melyeket a szinoptikus szerzők felhasználtak. Attól függően, hogy ki melyiket használta fel hasonlít vagy különbözik.

[36]

A **tradícióelmélet** azt feltételezi, hogy volt egy arám nyelvű szóbeli hagyomány, amelyet átfordítottak görögre. A fordítás során azonban torzult, így kétféle görög nyelvű hagyomány keletkezett: a római I-el és II-vel jelölt. Attól függően, hogy az adott evangélium írója melyikhez áll közelebb, hasonlít vagy különbözik munkája a többitől.

[37-38]

A **formatörténeti módszernek** két irányzata van. Az egyik szerint az evangéliumokból nem lehet megismerni a történeti Jézust, szét kellene bontani az evangéliumokat három szintre: meg lehet ismerni belőle Jézus életének történelmi háttérét, az egyház kialakulásának történelmi háttérét és az evangéliumok írásba foglalásának történelmi háttérét. A másik irányzat szerint voltak ún. elsődleges források, melyen szóbeli tradíciót értenek. A szerkesztés (redakció) egy másodlagos forrás. Attól függően, hogy ez a kettő hogyan hatott egymásra, alakultak ki a szinoptikus evangéliumok.

[39]

A **redakciótörténet** még egyszerűbb: az evangéliumokból csak arra a közegre lehet következtetni, amelyben szerkesztették őket. Jézusról magáról semmit sem mondanak.

[40]

Kétforrás-elmélet: ma főleg ezt tanítják a teológiákon. Feltételeznek egy ún. Q (német "Quelle"- forrás) dokumentumot, amely Jézus kijelentéseit tartalmazná. Léteznek ma olyan könyvek is, amelyek ezeket a mondásokat (ún. Logion) tartalmazzák, de valójában sohasem találtak egyetlen ilyen kéziratot sem, hanem utólag állították össze őket. Hogy mennyire légből kapott ez a dolog, az is mutatja, hogy pl. Keresztelő János szájából "kiradirozták" a Szentlélek kifejezést, mondván, ő azt nem mondhatta, mert az egy későbbi egyházi találmány.

[41]

A **négyforrás-elmélet** kitalálói abból az elképzelésből indulnak ki, hogy háromféle területi hagyomány létezett Jézus életéről: római, jeruzsálemi, antióchiai és e mellett az a bizonyos "Q". Bizonyos tekintetben ez meg is felel a valóságnak, hiszen tudjuk, hogy Márk Péter munkatársa volt Rómában, Máté Jeruzsálemben volt vámszedő és zsidóknak írta evangéliumát, Lukácsot pedig szír orvosként nem nehéz összekapcsolni Antióchiával.

Ebből a négy forrásból mindenki összerakta a saját evangéliumát, melyek kicsit hasonlóak, kicsit különbözőek.

[42]

Az egyik **módosított kétforrás-elmélet** szerint van egy M és egy S nevű, arám nyelvű szóbeli hagyomány, amelyet átfordítottak görög nyelvre. Ebből alakult ki Márk evangéliuma. Péter nagyobb hatással volt Márkra és Mátéra, ezért húzódik az ábra kicsit balra. Lukács egy másik hagyományt használt, ezért más egy kicsit az ő szövege.

[43]

(A következő ábra már a Burda-szabásmintákkal vetekedne bonyolultságban. :-))

A másik módosított kétforrás-elmélet feltételezi, hogy Máté, Márk és Lukács evangéliuma előtt létezett egy proto-Máté, proto-Márk és proto-Lukács evangélium, és ezek előtt létezett három hagyomány: A, B és C és az a bizonyos Q-forrás.

[44-45]

Feltennem a kérdést: hova vezet szerintetek a forrás forrásainak vizsgálata? Számomra döbbenetes, hogy teológiai munkákat olvasva az emberek nem használják a józan eszüket.

A Q, a proto-Márk stb. forrásokat sohasem ásták elő. Ezek nem *tények*, hanem *elméletek*, amelyek íróasztal mellett születtek. Így azonban nem is vihetnek közelebb a történeti Jézushoz sem. A meglévő szövegből csak akkor lehet a történeti Jézust elválasztani a hit Krisztusától, ha prekonceptióval közelítünk hozzá, azaz már előre feltételezem, hogy Jézus mit mondhatott és mit nem, mit gondolhatott és mit nem, mit tehetett és mit nem. Akkor viszont ez az egész arról szól, hogy én mit *szeretnék* olvasni a szövegben, és nem arról, hogy mit *találok* a szövegben. Véleményem szerint a hit Krisztusa és a történeti Jézus nem szétválasztható.

[46]

Megoldási javaslat a szinoptikus problémára: A szerzők találkoztak egymással, ismerték egymást, megbeszélhették a dolgokat. Ezért hasonlít. Azért különbözik, mert mindhárman különböző személyiségek voltak, és különböző célcsoportnak írták műveiket.

[47]

Biblián kívüli kortárs források Jézusról

Ha félretesszük az Újszövetséget, mit tudhatunk meg Jézusról?

[48]

A források csoportosítása

A Biblián kívül tulajdonképpen a következő írásos bizonyítékcsoportokat találhatjuk meg:

- Újszövetségben feljegyzett szóbeli hagyományok
- Korakeresztény tanúságtevők (erről nem lesz szó, túl sokan vannak)
- Zsidó források
- Nem keresztény források

[49]

Az Újszövetségben feljegyzett szóbeli hagyományok

Megmondom őszintén, számomra is új felismerés volt, hogy bizonyos szövegkritikai elvek alapján magában az Újszövetségben is találhatunk olyan szóbeli hagyományokat, amelyek az Újszövetség írásba foglalása előtt keletkeztek, és beleírták – főként Pál apostol – az Újszövetségbe.

Ilyen ígehelyek¹⁰: Luk 24:34, Róm 1:3-4, Róm 4:24-25, Róm 10:9-10, 1Kor 11:23-26, 1Kor 15:3-5, Fil 2:6-11, 1Tim 3:16, 1Tim 6:13, 2Tim 2:8, 1Pét 3:18, 1Ján 4:2

Honnan lehet rájönni, hogy egy korábbi hagyományról van szó? Mit lehet tudni ezekről pontosan a szöveg alapján? Vizsgáljuk meg az 1Kor 15:3-5-öt, ahol megláthatjuk ezeket az árulkodó jeleket.

Ha elolvassuk, azt láthatjuk, Pál apostol maga is „kapta” - azaz valahonnan átvette ezeket az állításokat. A szövegrész szóhasználata nem „Pál apostolos”, és Pétert is Kéfásnak nevezi, ahogyan nem találjuk Pál leveleiben. Ezek azok a bizonyítékok, amik azt bizonyítják, hogy a levél megírása előtti szóbeli hagyományból vett át Pál, és foglalta bele levelébe.

[50]

Zsidó forrás: a Talmud

Az első forrás, amit a zsidó forrásokból megnézünk, a Talmud lesz. (Mi a Talmud? Írásba foglalt zsidó hagyományt jelent.) Ebben, a Szanhedrin 43/a rész a következőket írja:

„Peszách előestéjén végezték ki Jézust, 40 napig kiáltott így előtte a kikiáltó: 'Jézust, a názáretit megkövezésre ítélték, mert varázslást művelt, Izráelt elcsábította és hűtlenné tette Istenhez. Aki azonban mentő körülményt tud a számára, jöjjön, mondja el'. De nem találtak mentő körülményt, és 40 napi várakozás után *Peszách előestéjén kivégezték.*'”

Klausner ehhez még hozzáteszi:

„A Talmud leírása éles ellentétben áll az evangélium elbeszélésével, amely szerint Jézus halálos ítéletét a legnagyobb sietséggel hozták meg és hajtották végre. Véleményem szerint azonban az engedékenységről szóló elbeszélés célzatos és éppen ezért nem tekinthető történeti értékűnek.”

Mi az, amit mindebből lesűrhetünk?

- Jézus csodákat tett, és
- peszách előestéjén kivégezték.

¹⁰ McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004, 126-128. o.

[51]

Zsidó forrás: Josephus Flavius (37-100)

Josephus Flavius Zsidók története, XVIII. könyv, 3. részéből:

„Ebben az időben élt Jézus, ez a bölcs ember, *ha ugyan szabad őt embernek neveznünk*. Ugyanis csodákat művelt és tanította az embereket, akik szívesen hallgatják az igazságot és sok zsidót és sok görögöt megnyert. *Ő volt a Krisztus*. És ámbár főembereinek följelentésére Pilátus keresztre feszítette, most is hívek maradtak hozzá azok, akik szerették. *Mert harmadnapra feltámadt és megjelent közöttük, mint ahogy Istentől, küldött próféták ezt és sok más csodálatos dolgot előre megjövendöltek felőle*. S még ma is megvan a keresztények felekezete, amely róla vette nevét.”

Felmerült, hogy bizonyára valami jámbor szerzetes toldotta be ezt a szöveget a középkor folyamán, és sokan nem tekintették hitelesnek. Ezt a szövegváltozatot azonban például Vermes Géza hitelesnek gondolja. De tényleg nem hiteles? Az az igazolás egyik része, hogy a szöveg később úgy hivatkozik Jakabra, mint Jézus testvérére. Vajon miért tenné, ha az egész rész betoldás lenne? Olvassuk el újra a szöveget úgy, hogy a kiemelt (egyések által hiteltelennek tartott) szövegrészeket kihagyjuk belőle. Mit tudunk meg így Jézusról?

- Jézus élt, bölcs emberként,
- csodákat művelt,
- sok ember megnyert a tanításoknak,
- Pilátus keresztre feszítette,
- tanítványai alkotják a keresztények felekezetét.

Flavius könyveit nem csak nyugaton, hanem keleten, az arabok is másolták. Egy 10. sz-ban talált arab változat (amely valószínűleg 4. sz-i szöveget őrzött meg) így tartalmazza a kérdéses szakaszt:¹¹

„Ekkoriban volt egy bölcs ember, akit Jézusnak neveztek. Életvitele jó volt, és erényesnek ismerték őt. Sokan tanítványaivá váltak a zsidók és más népek közül. Pilátus kereszthalálra ítélte őt. S akik tanítványává lettek, továbbra is azok maradtak. Azt híresztelték, hogy megjelent nekik három nappal a megfeszítése után és él; így talán ő volt a Messiás, akivel kapcsolatban a próféták csodákról beszéltek.”

[52]

Nem keresztény forrás: Tacitus (55-120)

Áttérve a nem keresztény forrásokra, először egy **római történetíró** bizonyágtétele következék. Tacitus az Annales [Évkönyvek] XV. könyve 44. részében így ír:¹²

„Ez a híresztelés [ti., hogy Nero gyújtatta fel Rómát] elhalgattatása véget Nero másokat tett meg bűnösnek, és a legválogatottabb büntetésekké sújtotta azokat, akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölt és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonáság újból előtört, nemcsak Iudeában, e mételyszülőházában, hanem a Városban is, ahová mindenünnen minden szörnyű és szégyenletes dolog összefolyik, s hívekre talál. Így tehát először azokat fogdosták össze, akik ezt megvallották, majd az ő vallomásuk alapján hatalmas sokaságra nem is annyira a gyűjtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét bizonyították rá. És kivégzésüket még csúfsággal is tetézték, hogy vadállatok bőrébe burkoltan kutyák marcangolásától pusztuljanak, vagy keresztre feszítve, és mikor bealkonyodott, meggyújtva éjszakai világitásul lángoljanak. Nero a kertjeit ajánlotta fel e látványosság céljára, és cirkuszi játékokat rendezett, amelyen kocsisruhában a nép közé vgyült, vagy kocsira szállott. Ebből, bár bűnösök voltak és a legsúlyosabb büntetést is megérdemelték, számalom támadt, mivel nem a közjó érdekében, hanem egy ember kegyetlenke-

11 Idézi: McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004, 57. o.

12 Tacitus összes művei, Második kötet, Magyar Helikon, Budapest, 1970, 402-403. o.

dése miatt kellett pusztulniuk.”

[53]

Nem keresztény forrás: Ifj. Plinius (112)

A nem keresztény források közül talán a legjelentősebb Plinius levele, amelyet Traianus császárnak írt. A levél kicsit hosszabb, de talán érdemes idéznünk.

„A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétjük vagy eltévelyedésük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gáztetre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg. Ennek végeztével rendszerint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy közösen fogyasszák el közönséges és ártalmatlan lakomájukat; ezt azonban abbahagyták, miután parancsodra betiltottam a titkos társaságokat.”

[54]

Nem keresztény forrás: Suetonius (120 körül)

Suetonius A ceasarok élete, V. könyv 25. részében így ír:¹³

„A zsidókat, akik Chrestus bujtogatására szüntelenül zavarogtak, [Claudius] kiűzte Rómából.”

[55]

Nem keresztény forrás: Lukianosz (150-200 között)

A 2. sz-i görög író igencsak gúnyos kritikával illette a kereszténységet:¹⁴

„A keresztények, tudod, máig egy embert imádnak: azt a kiváló személyt, aki újszerű szertartásaikat megalkotta, és akit emiatt keresztre feszítettek... Tudod ezek a félrevezetett teremtmények először is általában meg vannak róla győződve, hogy örök időkre hallhatatlanok, s ez ad magyarázatot a halál megvetésére és az önfeláldozásra, amely oly gyakori körükben. Azután eredeti törvényadójuk az elméjükbe véste, hogy megtérésük pillanatától mindnyájan testvérek. Tagadják Görögország isteneit, a megfeszített bölcslet imádják, és az ő törvényei szerint élnek. Mindezt lényegében hittel fogadják, s ennek következtében egyformán megvetik a világi javakat, és egyszerűen közös tulajdonnak tartják őket.”

A kép egy ókori, keresztényeket gúnyoló börtöngraffiti, rajta a szöveg: *Alexamenosz: Szebete théó! Azaz: "Alexamenosz [azt mondja]: Imádjátok Istent!"*

[56]

Nem keresztény forrás: Mara bar Szerapion (kb. 50-250)

A nem keresztény források közül utoljára a szír Mara bar Szerapiont említem, aki az 1. sz. második fele és a 3. sz. első fele között írt levelet a fiának. Ebben így ír:¹⁵

„Mi hasznuk volt az athéniaknak abból, hogy megölték Szókratészt? Gonosztettük büntetésé-ként éhínség és dögvész sújtotta őket. Mi hasznuk volt a számosziaknak abból, hogy megégették Püthagoraszt? Földjüket egy pillanat alatt homok lepte el. Mi hasznuk volt a zsidóknak bölcs királyuk kivégzéséből? Országuk közvetlenül ezután semmisült meg. Isten igazságos bosszút állt ezért a három bölcs emberért: az athéniak éhen haltak; a számosziakat legyőzte a tenger; a tönkretett és országukból elüldözött zsidók szétszórtan élnek. Szókratész azonban nem halt meg örökre; tovább élt Platón tanításában. Püthagorasz nem halt meg örökre; tovább élt Héra szobrában. A bölcs király sem halt meg örökre; tovább élt tanításában.”

Semmi kétségünk sem lehet afelől, hogy Mara bar Szerapion nem volt keresztény, hiszen akkor ennél

13 Gaius Suetonius Tranquillus: A caesarok élete, Magyar Helikkon, Budapest, 1975, 224. o.

14 Idézi McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004, 58. o.

15 Idézi McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004, 59. o.

sokkal pontosabban fogalmazott volna. Nem állította volna, hogy Jézus tovább élése olyasmi, mint Szókratész tanainak továbbélése Platón tanításában. De nagyon pontosan leírja, hogy meghalt, és azt is, hogy milyen következménye lett mindennek a zsidóságra nézve.

[57]

Összegezve, az írásbeli források

Ezek alapján összerakhatjuk a legfontosabb ismereteket Jézusról és az evangéliumáról. Ezek az Újszövetségen kívüli források tehát a következőket árulják el:

- Jézus valóban élt, Pilátus idején Palesztinában keresztre feszítették,
- tanításait a kívülállók bölcsességnek vagy babonáságnak tekintették,
- tanítványai Messiásnak tartották és Istenként imádták,
- tanítványai tanításai szerint éltek, az örök életben reménykedtek, és Jézusért még a mártírhalált is hajlandóak voltak vállalni.

Aki a történeti Jézus kutatásába fog, és az Újszövetséget nem tekinti hiteles dokumentumnak, kb. ennyire juthat. Nem megdöbbenő azonban, hogy ezekből is összeáll az evangélium lényege? Úgy látom azonban, hogy aki elveti az Újszövetséget, mint történelmi dokumentumot, az csak akkor jár el korrekt módon, ha hasonlóan elveti az összes ókori és koraközépkori dokumentumot, hiszen ezeknek egyike sem „eredeti” vagyis „autográf”, amit az író saját kezével írt le. Ilyen örültséget azonban senki sem csinál.

Miért van mégis az, hogy sokan éppen az Újszövetség történelmi hitelességét kérdőjelezik meg? Valószínűleg annak megszólító ereje miatt. Úgy gondolom, higgadt történészként – ha őszinte – azt kéne mondania: ezek a források hitelesek, megbízhatóak, de személyes meggyőződésem szerint nem tudok egyetérteni az abban foglalt tanításokkal, stb.

[58]

Amit áttekintettünk

Előadásomban a következőket tekintettük át:

- Mik azok a holt-tengeri tekercecsek?
- Mi a felfedezés jelentősége?
- Mit tudhatunk az Újszövetség megbízhatóságáról?
- Miről szól az ún. történeti Jézus kutatás?
- Milyen Biblián kívüli írásos feljegyzések maradtak ránk Jézusról?

[59]

Tanulságok

- Ne hagy magad átverni!
- Hitedet ne szalagcímekre, elméletekre építsd!
- Tudd, hogy a Biblia történetileg hiteles, a szöveg eredeti.
- A hit döntés kérdése.
- „Vedd, és olvasd!” (Augustinus)

Irodalomjegyzék

[60]

- Így keletkezett a Biblia..., Evangéliumi Kiadó, Budapest, 1995
- Komoróczy Géza: Kiáltó szó a pusztában, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
- Kroll, Gerhard: Jézus nyomában, Szent István Társulat, Budapest, 1980
- McDowell, Josh: Bizonyítékok a keresztény hit mellett, KIA, Budapest, 2004
- Ohler, Annemarie: Biblia (Atlasz sorozatban), Atheneum, Budapest, 2005
- Schick, Alexander: Csodálatos Kumrán, Ethos, Budapest, 1998
- Vermes Géza: A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története, Osiris kiadó, Budapest, 1998
- Xeravits Géza: A qumráni közösség szentírásértelmezése, Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 2001
- Bartha Tibor [szerk.]: Keresztyén Bibliai Lexikon, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995, synoptikus kérdés tárgyszó
- Benyik György [szerk.]: Az Újszövetségi Szentírás keletkezés és kutatástörténete, I-II, JATEPress, h.n., 1995, 1996
- Charlesworth, James H.: Jézus és a holt-tengeri tekercsek, Agapé, Szeged, 1999
- Dér Katalin – Horváth Pál: Bibliaismeret, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999
- Flavius Josephus: A zsidók története II., Gondolat, Budapest, 1966
- Fröhlich Ida: A qumráni szövegek magyarul, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Szent István Társulat, Piliscsaba – Budapest, 2000

Függelék

*Plinius 96. levele*¹⁶

Uram, alapelvnek tekintetem, hogy minden kétes ügyet eléd terjesszek. Mert hiszen ki tudna jobban eligazítani bizonytalanságomban, vagy segíteni tájékozatlanságomban?

Keresztények ügyében folytatott törvényszéki eljárásokon még sohasem vettem részt; ezért nem is tudom, mit és milyen mértékben büntessenek, vagy akár nyomoztassak. Igen fennakadtam például azon, hogy tekintettel kell-e lenni a vádlottak életkorára, vagy pedig egészen zsenge korúak és már meglett emberek között nem kell-e különbséget tenni; védelejtéssel járhat-e a beismerés; vagy olyan személy számára, aki valaha keresztény volt, ne legyen-e enyhítő körülmény, ha megtagadja hitét; és vajon magát a keresztény nevet kell-e büntetni, akkor is, ha az illető semmi bűnt sem követett el, vagy pedig a keresztény névhez hozzátapadó bűnöket?

Eddig azok ellen, akiket a kereszténység vádjával terheltlen idéztek ítélszékelem elé, a következő módon jártam el. Megkérdeztem tőlük, keresztények-e. Azokat, akik keresztényeknek vallották magukat, másodszor és harmadszor is megkérdeztem, de büntetéssel fenyegettem meg őket. Akik még ezután is kitarítottak, azokat kivégeztettem. Mert meggyőződésem, hogy függetlenül vallomásuk tartalmától, makacsságukért és csökönyösségükért megérdemelték ezt a büntetést. Másokat, akik ugyanebben a tébolyban szenvedtek, csak bűnösöknek bélyegeztem, és Rómába szállíttattam, mivel római polgárok voltak. Majd a törvényszéki eljárás miatt, már amint történni szokott, mások ellen is felmerült ez a vád, úgyhogy több eset került elé.

Kaptam egy névtelen feljelentést, amelyen sok név szerepelt. Akik kijelentették, hogy nem keresztények, és nem is voltak azok, amennyiben útmutatásom szerint az istenekhez fohászkodtak, és képmásod előtt, amelyet erre a célra az istenszobrokkal együtt odaállíttattam, tömjén- és boráldozatot mutattak be, azonkívül káromolták Krisztust – márpedig az igazi keresztények ilyesmire állítólag semmi áron sem kényszeríthetők –, azokat elbocsátottam.

Mások, akik a névsorban szerepeltek, bevallották, hogy keresztények, de ezt hamarosan visszavonták: csak voltak, de már nem azok; egyesek három, mások még több, sőt egyik-másik már húsz esztendeje nem. Ezek mind áldozattal tisztelték képmásodat és az istenek szobrait, és káromolták Krisztust.

A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétjük vagy eltévlekedésük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gaztetre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg. Ennek végeztével rendszerint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy közösen fogyasszák el közönséges és ártalmatlan lakomájukat; ezt azonban abbahagyták, miután parancsodra betiltottam a titkos társaságokat. Éppen ezért annál szükségesebbnek tartottam, hogy két szolgálóleányból – ezeket ők diakonisszáknak nevezik – még kínvallatás árán is kivegyem az igazságot. Nem találtam bennük egyebet ostoba, határtalan babonaságnál.

Ezért elnapoltam az ügy kivizsgálását, és hozzád fordulok tanácsért. Mert meggondolásra méltónak láttam ezt a dolgot, legfőképpen a vádlottak nagy tömege miatt; ugyanis mindenféle korú, mindenféle társadalmi osztálybeli emberek, férfiak és nők vegyest, igen sokan kerültek és kerülnek a vád alá. Nemcsak a városokban, hanem a falvakban és a tanyákon is elharapódzott ennek a babonaságnak a ragálya; ezt azonban véleményem szerint meg lehet állítani, és meg lehet szüntetni. Annyi máris bizonyos, hogy a hovatovább elnéptelenedő templomokat megint egyre többen látogatják, és a szent ünnepeket hosszú szünet után újból megülik, és mindenfelé megint kelendők az áldozati állatok, amelyekre eddig csak igen ritkán akadt vevő. Ebből is könnyű arra következtetni, hogy még rengeteg embert lehet a helyes útra téríteni, ha módot adunk nekik a megbánásra.

97. levél (a válasz)

Secundusom! Helyesen jártál el amaz egyének ügyeinek kivizsgálásában, akik ellen azt a vádat emelték előtted, hogy keresztények. Mert általánosságban nem is lehet megfogalmazni valami meghatározott szabályt. Nem kell utánuk nyomozni; ha azonban följelentik és vádolják őket, büntetendők; de úgy, hogy az, aki nem vallja magát kereszténynek, és ezt kézzelfoghatóan bizonyítja, azaz áldozatot mutat be isteneinknek – bár múltja gyanús –, megbánása alapján bocsánatot nyerjen. Névtelen följelentéseknek azonban egyetlen ügyben sem szabad helyt adni, mert ez a leggyalázatosabb módszer és semmiképpen sem méltó korunkhoz.

¹⁶ Ifjabb Plinius: Levelek, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1966, 530-534. o.